

3. Bilodeau H., « Vidéocassettes et tableau électronique : un compromis technologique pour accroître l'accessibilité », *International Council for Distance Education*, Penn State University, 1997.

4. Statistique Canada, « L'enseignement à distance: Réduire les obstacles », *Revue trimestrielle de l'éducation*, vol. 5, № 1, 1998.

5. Le Commissariat aux langues officielles [Електронний ресурс].- Режим доступу <http://www.ocol-clo>.

УДК 37.011.3-051 (4)

Н. Постригач

*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України,
м. Київ*

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ-ЄВРОПЕЙЦЯ

Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Це може забезпечити система громадянської освіти (ГО), що має на меті підготовку особистості до активної участі у житті демократичного суспільства й формування її громадянської компетентності (ГК).

У низці основоположних освітянських документів, які можна вважати концептуальними основами громадянської освіти в Україні, підкреслюється необхідність формування громадянина України як освіченої, творчої особистості, в якій органічно поєднуються високі моральні риси, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, потреба у самовдосконаленні. На освіту покладається завдання, пов'язане з формуванням соціально-політичної компетентності особистості, розвитку в неї таких якостей, як соціальна активність, відповідальність, повага до прав людини, до інших культур, підготовка молоді до ролі громадян відкритого демократичного суспільства.

Крім того, важливою умовою виховання громадянськості майбутніх фахівців в умовах Болонського процесу, коли розширюється мобільність студентів, створюються умови для їх навчання й працевлаштування за кордоном, є підвищення їх політичної й правової культури, яка, на думку, Т.Завгородньої, повинна базуватися на високому рівні знань про права і обов'язки людини як рідної країни, так й країни проживання [6, с.185].

У сучасній педагогічній науці досліджуються різні аспекти реалізації компетентнісного підходу в освіті (Н. Бібік, Ф. Вайнерт, І. Зімняя, Е. Кліме, Х. Кнауф, Д. Кур, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, Д. Хегер та ін.).

Загальний аналіз сутності ключових компетентностей, характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн і України здійснили І.Єрмаков, Е.Зеєр, О. Локшина, О.Овчарук, О.Пометну, О.Савченко та ін.

Питаннями громадянської освіти й виховання молоді в Україні займаються вітчизняні науковці Г.Васянович, І.Зязюн, О.Докуніна, Т.Єлагіна, В.Кудін, Н.Потапова, О.Сухомлинська та ін. Зокрема, О.Докуніною основними компонентами громадянськості визначено пізнавальний, емоційний й діяльнісно-поведінковий [2, с.77].

Науковці наголошують, що сьогодні особливого значення набувають демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу, створення умов для опанування надбанями національної та загальнолюдської культури, виховання високих моральних й громадянських якостей. У свою чергу, « формування громадянських якостей особистості ґрунтується на ідейному багатстві народу, його мудрості, духовних цінностях, традиціях і звичаях [4, с. 79].

Вагомий внесок у висвітлення сутності громадянськості як важливого чинника державо-творчих процесів, психолого-педагогічних та народознавчих основ її формування вносять праці Р. Арцишевського, І. Беха, М. Боришевського, В. Сухомлинського, Т. Завгородньої, М. Задерихіної, П. Ігнатенка, О. Киричука, Н. Косаревої, Л. Крицької, В. Оржехівського, В. Поплужного, О. Сухомлинської, К. Чорної тощо. Філософські аспекти становлення свідомих громадян вивчали зарубіжні науковці Л. Кольберг, Д. Кнеллер, Г. Кіршенбаум, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.

Крім того, у педагогічній науці накопичено чимало наукових праць, присвячених дослідженню питання змісту і умов формування громадянської компетентності особистості (М. Михайличенко, О. Шестопалюк та ін.); проблеми формування громадянської зрілості; філософських й соціальних аспектів громадянськості та ролі виховання в її розвитку; питання професійного становлення майбутнього вчителя, зокрема, його підготовки до здійснення громадянського виховання тощо. Зокрема, на думку багатьох учених, ГК майбутнього вчителя формується під впливом певних зовнішніх і внутрішніх умов, усвідомленого чи неусвідомленого сприйняття інформації, залучення до певних видів діяльності [1], [7], [11], [13].

Але, незважаючи на низку наукових досліджень та літературних джерел з проблеми дослідження, цілісного та ґрунтового аналізу провідних підходів до визначення сутності феномена та визначення основних структурних компонентів громадянської компетентності сучасного вчителя-європейця в українському науково-освітньому просторі здійснено не було.

Під *компетентністю* людини розуміють спеціальним шляхом структурований (організований) набір *знань, умінь, навичок і ставлень*, що дають їй змогу ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем й досягнення певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [9, с.23].

Міжнародні експерти визначають поняття компетентності як здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Згідно з програмою “Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади” зі скороченою назвою “DeSeCo” (1997р.), систематизовано й узагальнено досвід багатьох країн. Її експерти визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії [15, с.8].

Під компетентністю майбутнього фахівця науковець В. Хутмаєр [17, с. 8-17] розуміє відповідно структуровані (організовані) сукупності знань, умінь, навичок й ставлень, які набуваються в процесі навчання. Вони дозволяють йому визначати, тобто ідентифікувати й розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності. Систему компетентностей в освіті, на думку згаданих авторів, становлять:

- „надпредметні” („між” – предметні) компетентності, які можуть бути представлені у вигляді „парасольки” над усім процесом навчання, саме вони часто називаються „ключовими”. Ключова компетентність визначається, як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язувати відповідні проблеми;
- загальногалузеві компетентності набуваються студентом протягом засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої програми на всіх курсах вищого навчального закладу;
- предметні компетентності розвиваються упродовж вивчення різних навчальних дисциплін на всіх курсах навчання у вищому навчальному закладі.

Таким чином, *громадянська компетентність* (ГК) може бути розглянута як одна з *ключових* компетентностей людини. Під ГК розуміють здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства [5, с.5]. Очевидно, що сьогодення українська освіта потребує спеціальної уваги до цього питання. Проте, для того, щоб поставити сьогодні перед вчителями та адміністраторами освіти чіткі і зрозумілі завдання з розвитку ГК необхідною є чітка відповідь на цілу низку питань як стосовно змісту освіти, так і організації навчального процесу і шкільного життя в цілому.

Проблема формування, становлення ГК є життєво важливою для утвердження громадянського суспільства. Щодо тлумачення сутності громадянської компетентності, то існують різні підходи щодо її тлумачення. Зокрема, російська дослідниця Ю.Подлесная визначає ГК як феномен й сукупність властивостей індивіда, що соціалізований під впливом громадянського суспільства. При цьому ГК виступає у вигляді соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних й інших знань, навичок та вмінь, що мотивують індивідуальну й групову активність особистості. Також автор наголошує на тому, що предметом ГК й головним критерієм оцінки її якості є ступінь повноцінної участі індивіда в суспільному житті [12, с.9, 12].

Крім того, ГК майбутнього учителя як ключова компетентність, може бути визначена як здатність людини здійснювати поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності [8, с.6].

Провідним документом, сформульованим за результатами дослідження щодо ключових компетентностей у державах-членах Євросоюзу, яке було проведено Eurydice (Інформаційна мережа освіти в Європі) є «Ключові компетентності. Розробка концепту в загальній обов'язковій освіті» (2002). Зокрема у цьому документі зазначається, що ГК є однією зі соціальних компетентностей й означає поінформовану й активну участь особи в житті суспільства, до якого вона належить як на рівні місцевої громади, так й на державному та міжнародному рівнях [16, с.16].

Серед досліджень вітчизняних науковців привертає увагу також науковий доробок М.Михайличенка, в якому міститься поглиблений компонентно-структурний аналіз поняття «Громадянська компетентність» та досить плідні підходи до оптимізації процесу формування громадянської компетентності майбутніх фахівців, зокрема, в умовах вищої педагогічної школи. Осмислення феномену ГК майбутнього вчителя-гуманітарія підштовхнуло українського дослідника М. Михайличенка до висновку, що *громадянська компетентність* – це складне, інтегроване утворення, складовими якого є такі компоненти: *когнітивний* (знання і норми, що становлять зміст громадянськості); *операційно-процесуальний* (професійні знання, уміння і навички, які є визначальними у функціональній готовності до діяльності з громадянської освіти і виховання, практичної реалізації громадянської позиції, громадянських компетенцій); *ціннісно-мотиваційний* (мотиви, психологічні установки, ціннісні орієнтації), а *особистісний* компонент репрезентують здібності та риси, що уможливають процес становлення ГК [14].

Інші вітчизняні учені стверджують, що ГК майбутніх учителів можна розглядати як складову їхньої професійної компетентності. Проте, оскільки змістовна характеристика досліджуваного поняття визначається також категорією «*громадянськість*», під якою розуміють духовно-моральну якість, котра характеризує людину як особистість, визначає її моральну і духовну суть [3, с.6], слід враховувати думку О. Пометун, що «громадянська компетентність є інтегративною характеристикою особистості, яка охоплює й певний рівень психологічної готовності до активного здійснення суспільного життя – громадянськості».

Отже, громадянськість як психологічне утворення є лише частиною громадянської компетентності, під якою у більш широкому значенні слід розуміти здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізувати громадянські права та обов'язки для розвитку демократичного суспільства [10, с.22-23].

Відтак, зміст громадянської освіти, що забезпечує формування громадянської компетентності особистості учителя-європейця, є сукупністю громадянськознавчих знань, що містять філософсько-культурологічні та морально-етичні, політологічні, правові, економічні та соціальні знання; громадянських умінь, що необхідні для ефективної соціалізації учня у політичній, правовій, соціальній, економічній та ін. сферах суспільного життя та пізнання оточуючого світу протягом життя; громадянських цінностей, ставлень, установок, серед яких можна виокремити загальнолюдські, демократичні, національні тощо.

Отже, аналіз літературних джерел та наукових досліджень засвідчив, що ГК учителя-європейця є складовою частиною та змістовною основою його громадянської культури, громадянських цінностей і не може зреалізуватися поза системою ціннісних орієнтацій особистості.

Крім того, при створенні цілісної моделі формування ГК учителя-європейця, на нашу думку, слід враховувати, що змістовне наповнювання її структурних компонентів відбувається внаслідок цілісного особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця, залучення до різних видів діяльності, реалізації сукупності організаційних, педагогічних та соціокультурних умов Європейського регіону тощо.

Перспективний напрямом даної проблематики може стати дослідження особливостей формування громадянської компетентності учителів Греції, Італії та Іспанії.

Література

1. **Громадянин.** Держава. Громадянське виховання. Антологія / Упорядн.: М.П. Рагозін, О.В. Сухомлинська. – Донецьк; Донбас, 2001. – 262 с.
2. **Докуніна О.М.** Визначення сформованості основ громадянськості молодших школярів /О.М.Докуніна // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: Зб. наук. пр. – К.: Педагогічна думка, 2000. – С.77-82.
3. **Дубасенюк О.А.** Основи теорії і практики професійної вихованості й діяльності педагога / О.А. Дубасенюк. – Житомир, 1994. – 187 с.
4. **Єлагіна Т.** Роль і місце громадянського виховання у реформуванні освіти в Україні /Т.Єлагіна // Освіта як фактор забезпечення стабільності сучасного суспільства: Матеріали міжнар. наук.-теор. конф. – Тернопіль, 2004. – С.79–80.
5. **Забезпечення формування** громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна»// Історія в школах України. – 2006. – № 8. – С.5.
6. **Завгородня Т.К.** Виховання громадянськості як об'єктивна необхідність підвищення якості освіти майбутніх педагогів в умовах Болонського процесу / Т.К. Завгородня // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. праць /За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. – 556 с. – С.182–188.
7. **Виховання громадянина.** Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навч. - метод. посіб. / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н.І. Косарева та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – 250 с.
8. **Ильина Т.А.** К вопросу о профессиональной ориентации и профессиональном отборе в педагогическом учебном заведении //СПб. – Казань, 1996. – 421 с.
9. **Компетентнісний підхід** у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / Під заг. ред. О. Овчарук. - К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_33582maket_competence_eng_ost.pdf
10. **Концепція громадянського** виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. – 2000. - № 32. – С.22-23.
11. **Освітні технології:** Навч. – метод. посіб./ За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
12. **Подлесная Ю.Е.** Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития: автореф. канд. полит. наук / Ю.Е.Подлесная. – М., 2006. – С.9-12.
13. **Радул В.В.** Соціально-педагогічна зрілість / В.В.Радул. – Кіровоград: «Імекс ЛТД», 2002. – 242 с.
14. **Шестопалюк О.В.** Формування громадянської компетентності студентів педагогічних ВНЗ в умовах розвитку української державності [Електронний ресурс] / О. В. Шестопалюк. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_23/Formuvanna_drom_kompetencii_studentiv.pdf.
15. **Definition and Selection of Competencies.** Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program. – OECD. – P.8.
16. **Key Competences.** A Developing concept in general compulsory education [Electronic resource]. – Eurydice, 2002. – 183 p. – Режим доступу: <http://promitheas.iacm.forth.gr/i-curriculum/Assets/Docs/Key%20Competences%20Eurydice.pdf>
17. **Hutmacher W.** Key competencies for Europe [Electronic resource] / W. Hutmacher / Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation // Secondary education for Europe. – Strasbourg, 1997. – P. 8-17.